

پایداری و گزارشگری پایداری شرکتی: دیدگاه متداول و اسلامی

سید علی حسینی^۱

دانشیار، گروه حسابداری، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصاد، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران

فاطمه بابائی

استادیار، گروه حسابداری، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۷ خرداد ۱۴۰۲؛ تاریخ پذیرش: ۲۴ بهمن ۱۴۰۲)

تقریباً همه بخش‌ها از جمله شرکت‌ها درگیر موضوع پایداری هستند. شرکت‌ها نقش مهمی در برنامه توسعه پایدار دارند و برای اطمینان از اینکه کسب‌وکارشان پایدار است گزارشگری پایداری را انجام می‌دهند. گزارشگری پایداری ابزاری است که ظرفیت بالقوه‌ای برای بهبود شفافیت و قابلیت اطمینان اطلاعات برای سرمایه‌گذاران و ذی‌نفعان دارد.

اگرچه استانداردها و مدل‌های افشای مختلفی برای گزارشگری پایداری شرکتی ارائه شده است، ولی نتایج گزارشگری پایداری شرکتی در سطح مطلوبی نیست. از این واقعیت می‌توان دریافت که مسائل حاد اجتماعی، تخریب محیط‌زیست و سایر تأثیرات خارجی منفی شرکت‌ها هنوز به موضوعات اصلی در دنیای کنونی تبدیل نشده‌اند؛ بنابراین، محرک‌های گزارشگری پایداری آتی باید فراتر از رعایت اجباری استانداردها و رهنمودها باشد تا نیاز به انجام کارهای درست هدف اصلی گزارشگری پایداری باشد. در بازارهای مالی اسلامی گنجانیدن آموزه‌های اسلامی در گزارشگری پایداری شاید بتواند شکاف مربوط به پایبندی به رویه‌های پایداری را پوشش دهد و شرکت‌های اسلامی را به اقدامات پایداری بیشتر ترغیب کند. از آنجاکه مفهوم فعلی گزارشگری پایداری مبتنی بر دیدگاه‌های فلسفی غربی است، امکان پاسخگویی کامل از این طریق به همه ذینفعان و خداوند متعال فراهم نمی‌شود؛ بنابراین استدلال می‌شود که نیاز به بازاندیشی در جریان اصلی گزارشگری پایداری وجود دارد تا جهان‌بینی اسلامی از گزارشگری پایداری تکامل یابد. در این راستا، هدف پژوهش حاضر ارائه مفاهیم مرتبط با جریان اصلی و دیدگاه اسلامی پایداری و گزارشگری پایداری شرکتی است.

واژه‌های کلیدی: پایداری، گزارشگری پایداری شرکتی، گزارشگری پایداری شرکتی اسلامی.

^۱ a.hosseini@alzahra.ac.ir

مقدمه

در دنیای کنونی محیط پیرامون شرکت‌ها سریع‌تر از همیشه در حال تغییر است، فشارهای رقابتی در حال افزایش است و ذی‌نفعان از جمله سهامداران، سرمایه‌گذاران، دولت و قانون‌گذاران خواهان اطلاعات بیشتری از هستند که محدود به ابعاد مالی فعالیت شرکت‌ها نیست بلکه موضوعات غیرمالی مانند مسئولیت اجتماعی آن‌ها را نیز در برمی‌گیرد. به‌منظور باقی ماندن در محیط رقابتی جدید، سازمان‌ها باید ابعاد اجتماعی، زیست‌محیطی، راهبری شرکتی و نگرانی‌های ذی‌نفعان را در چارچوب استراتژی‌های خود قرار دهند. از آنجاکه فعالیت‌های سازمان‌ها بر محیط خارجی تأثیر می‌گذارد، تقاضای اطلاعات در مورد پایداری رو به افزایش است و سازمان‌ها باید علاوه بر سهامداران نسبت به طیف وسیع‌تری از مخاطبان پاسخ‌گو باشند [۱۹]. کمیسیون جهانی محیط‌زیست و توسعه (WCED)^۱ در گزارش سال ۱۹۸۷ خود با عنوان "آینده مشترک ما"، توسعه پایدار را پاسخ‌گویی به نیازهای کنونی بدون به خطر انداختن توانایی نسل‌های آینده در تأمین نیازهای خود تعریف کرده است. اگرچه این ایده ساده است، اما اجرای آن مستلزم اقدامات قابل توجهی است. توسعه پایدار به معنای تحقق هم‌زمان چهار هدف در کل جهان است: (۱) پیشرفت اجتماعی که نیازهای همگان را به رسمیت می‌شناسد، (۲) حفاظت مؤثر از محیط‌زیست، (۳) استفاده محتاطانه از منابع طبیعی و (۴) حفظ سطح بالا و پایدار رشد اقتصادی و اشتغال [۱۲]. تعریف پایداری توسط کمیسیون جهانی محیط‌زیست و توسعه برای حفاظت از محیط‌زیست چندین استراتژی را در برمی‌گیرد: (أ) ادغام رشد اقتصادی و حفاظت از محیط‌زیست، به‌طوری‌که به‌عنوان هدف نهایی در سیاست‌گذاری بخش‌های دولتی و بخش‌های خصوصی به‌طور هم‌زمان در نظر گرفته شود، (ب) ارتقاء کیفیت زندگی بشر، هدف نهایی توسعه ارتقاء کیفیت زندگی انسان است که شامل همه جنبه‌های مربوط به نیازهای انسان است. به‌عبارت‌دیگر، معیار توسعه نه تنها شامل معیارهای کمی از جمله تولید ناخالص داخلی یا درآمد سرانه است بلکه معیارهای کیفی مانند رضایت‌مندی، آرامش و سلامتی را نیز در برمی‌گیرد، (پ) برقراری عدالت اجتماعی، بدان معنی که همه افراد یک کشور برای کسب موفقیت یا تحقق نیازهای زندگی حقوق مساوی دارند. کمیسیون جهانی محیط‌زیست و توسعه (۱۹۸۷) بیان کرده است که توسعه باید نیازها و آرمان‌های جمعیت رو به رشد و در حال توسعه جهان را محقق سازد، (ت) حفاظت از تنوع زیستی و تعادل زیست‌محیطی، توسعه باید دربرگیرنده همه تلاش‌های لازم برای حفظ تنوع زیستی و تعادل زیست‌محیطی موردنیاز بشر باشد؛ بنابراین کسانی که مسئول سیاست‌گذاری در این حوزه هستند باید از اهمیت تنوع و تعادل زیست‌محیطی آگاه باشند. (ث) بهینه‌سازی توسعه منابع طبیعی، توسعه باید اطمینان حاصل دهد که حداقل استفاده از منابع طبیعی برای ایجاد حداکثر منافع برای بشریت صورت می‌گیرد. این اصل یکی از اصول اجتناب‌ناپذیر است؛ زیرا یکی از اهداف آن این است که امکان تأمین نیازهای نسل‌های آینده را فراهم می‌کند. (پ) مسئولیت فردی و اجتماعی، توسعه باید شامل مشارکت تک‌تک افراد جامعه و مسئولیت یک فرد در برابر جامعه جهانی باشد [۲۰]. پایداری اصل ضروری بسیاری

¹ -World Commission of Environment and Development (WCED)

از ابتکارات و اصل راهنمای دستور کار ۲۰۳۰ سازمان ملل متحد برای توسعه پایدار است که توسط همه کشورهای عضو آن در سال ۲۰۱۵ تصویب شد. این دستور کار ۱۷ هدف را برای حفاظت از رفاه و امنیت زندگی از طریق سلامت انسان، حیوانات، گیاهان و خاک، علاوه بر عملکرد بهینه زیرساخت‌ها، شهرها و جوامع بیان می‌کند. چنین اهداف حیاتی و گسترده‌ای مستلزم مشارکت بیشترین تعداد ممکن از حامیان است که فراتر از سازمان‌های دولتی و غیردولتی است [۸].

در سال‌های اخیر، علاقه به رویه‌های پایداری شرکت‌ها افزایش یافته است که برای موفقیت بلندمدت شرکت حیاتی هستند [۱۵]. افشای پایداری شرکت نقش و سهم بنگاه‌ها در توسعه پایدار را در سه حوزه اصلی به‌عنوان پایداری اجتماعی، زیستمحیطی و اقتصادی تضمین می‌کند [۳]. با این وجود بحران‌ها و مشقتهایی که به دلیل مسائلی از جمله آلودگی، اسراف، از بین رفتن منابع و ... توسط شرکت‌ها بر بسیاری از مردم جهان تحمیل شده است، سؤالات و انتقادات بسیاری را درباره ثبات سیستم پایداری شرکتی متداول مطرح کرده است؛ بنابراین تلاش‌هایی برای جایگزینی سیستم کنونی با سیستم‌های دیگر جهت حفظ پایداری هم‌زمان با تحقق رشد اقتصادی برای تأمین منافع بلندمدت ذینفعان در سراسر جهان صورت گرفته است. بسیاری از صاحب‌نظران بر این باورند که سیستم مالی اسلامی می‌تواند جایگزین مناسبی برای سیستم کنونی باشد و در توسعه پایدار نقش بسزایی داشته باشد.

اسلام دین جامعی است که نظام اقتصادی آن با نظام‌های اقتصادی ادیان دیگر متفاوت است. بهره‌مندی از ارزش‌های اسلامی از طریق کاربست سیستم مالی اسلامی ابتکاری است که می‌تواند سبب بهبود عملکرد رویه‌های فعلی پایداری در سطح شرکت‌ها و گزارشگری آن شود. در این راستا، هدف پژوهش حاضر واکاوی نظری جریان اصلی و اسلامی پایداری گزارشگری پایداری شرکتی است.

توسعه پایدار

نیاز به توسعه پایدار از زمانی اهمیت یافت که رشد بی‌سابقه‌ای به‌صورت بی‌وقفه در بخش‌های مختلف آغاز شد. اگر توسعه پایدار نباشد، مسائل اخلاقی، زیستمحیطی، اجتماعی و دغدغه‌هایی ایجاد می‌شود که ممکن است نیاز به برطرف کردن داشته باشد. در این راستا، گزارش اولیه برانتلند^۱، در اکتبر ۱۹۸۷ و نیز الگوی سه‌بعدی پیشنهادی ال‌کینگتون^۲ با نام ابعاد بنیادی سه‌گانه (TBL)^۳ با در نظر گرفتن توسعه پایدار گواه بر این است که معیارهای غیرمالی به همان اندازه معیارهای مالی مهم هستند [۴].

کمیسیون جهانی محیط‌زیست و توسعه اظهار داشت که توسعه پایدار مستلزم به‌کارگیری هم‌زمان اصول زیستمحیطی، اقتصادی و برابری است. این ادعا نخست با تردید مواجه شد زیرا فرض نهادینه‌شده در تضاد بودن امانت‌داری زیستمحیطی و برابری اجتماعی با رونق اقتصادی را به چالش کشید. یک دهه بعد

¹ -Brundtland

² -Elkington

³ -Triple Bottom Line (TBL)

رندینلی و بری^۱ (۲۰۰۰) دریافتند که بسیاری از شرکت‌های چندملیتی بزرگ این استدلال را پذیرفته‌اند که این سه اصل توسعه پایدار فی‌نفسه سازگار هستند. بحث‌های مرتبط با توسعه پایدار پیرامون سه اصل امانت‌داری زیست‌محیطی، رونق اقتصادی و برابری اجتماعی ادغام شده است. هر یک از این اصول نشان‌دهنده یک شرط ضروری برای تحقق توسعه پایدار است، اما به‌تنهایی کافی نیست. اگر یکی از اصول پشتیبانی نشود، توسعه اقتصادی پایدار محقق نخواهد شد. اصل امانت‌داری زیست‌محیطی اطمینان حاصل می‌کند که فعالیت‌های انسانی باعث تخریب منابع زمین، هوا و آب در کره زمین نمی‌شود. اصل برابری اجتماعی اطمینان حاصل می‌کند که همه افراد جامعه از منابع و فرصت‌های برابر برخوردار هستند. محور اصلی تعریف توسعه پایدار این است که نیازهای حال و آینده باید برآورده شود. نیازهای انسانی نه تنها شامل نیازهای اساسی مانند غذا، پوشاک و سرپناه است، بلکه شامل کیفیت خوب زندگی مانند مراقبت‌های بهداشتی، آموزش و آزادی سیاسی نیز می‌شود. اصل رونق اقتصادی نیز کیفیت مناسب زندگی را از طریق ظرفیت مولد سازمان‌ها و افراد جامعه ارتقا می‌بخشد [۷].

پایداری از دیدگاه اسلامی

مفهوم فعلی پایداری عاری از انتقادات نیست. بی‌ثباتی در تفسیر، استعمال کلمات ضدونقیض، جامع نبودن و ابهام از مهم‌ترین انتقادات مطرح در ارتباط با این مفهوم است. باین وجود، کسانی هستند که معتقدند نباید سعی کرد که تعریف بیش‌ازحد دقیقی از پایداری ارائه شود. ارزش این اصطلاح تا حدودی در ابهام گسترده آن نهفته است. برای روشن ساختن این موضوع بهتر است از جهان‌بینی اسلامی استفاده شود، زیرا اسلام بر پایه منابع بسیار بنیادی و موثقی شامل که قرآن و سنت است. در فقه اسلامی ارزش‌ها، اندیشه و نهادها در مقایسه با فقه غربی ثبات بیشتری دارد. غربی‌ها قوانین خود را بر اساس عقلانیت، عرف، تقدم قضایی، اخلاق و در آخر دین بنا نهاده‌اند [۲۱].

الگوی توسعه اقتصادی غربی با اقتصادهای بازار آزاد، مؤسسات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی خود پیامدها و هزینه‌هایی را برای محیط‌زیست ایجاد کرده است و بسیاری از مردم را در کشورهای در حال توسعه از حقوق خود محروم کرده است. پایداری مفهومی نیست که منحصرأ در بخش‌هایی مانند انرژی، گردشگری، کشاورزی، تجارت یا محیط شهری آشکار شود بلکه نوعی جهان‌بینی است که شامل کلیه ابعاد زندگی از جمله معنویات، هنرها و الگوهای مصرف و نیز سیاست‌های کلان اقتصادی است. دیدگاه این سیستم نسبت به فرهنگ، اقتصاد و محیط‌زیست برای پایداری نیازمند بازنگری مجدد است. باید پذیرفت که جهان‌بینی‌های کنونی ما نیاز به تغییر اساسی دارد. بازاندیشی مجدد در مورد اصول الگوی اقتصادی غربی برای اطمینان از یک الگوی انسان‌گرایانه و پایدار که با فرهنگ سازگار باشد و تعادل (میزان)، برابری اجتماعی (عدالت) را تضمین کند و به هماهنگی بین طبیعت، مردم و بازار احترام بگذارد، ضروری است [۵]. مفهوم پایداری متشکل از سه بعد زیست‌محیطی، اجتماعی و اقتصادی است که در ادامه از دیدگاه اسلامی تشریح می‌شود.

¹ - Rondinelli and Berry

پایداری محیط‌زیست در اسلام

محیط‌زیست مجموعه‌ای از عوامل زیستی و غیر زیستی (شامل عوامل فیزیکی و شیمیایی) است که باهم درکنش هستند و بر رشد و نمو و رفتار موجودات تأثیر می‌گذارند و در نهایت شکل و بقای آن را تعیین می‌کنند. این منابع طبیعی شامل آب، خاک، گیاهان، جانوران، هوا و نور است که روی ارگانیسم زنده تأثیر می‌گذارد. اسلام تصریح می‌کند که آفرینش منابع طبیعی توسط خداوند متعال با هدف بوده است و وسیله‌ای برای آزمایش انسان‌ها در ایفای وظیفه امانت‌داری‌شان است. متأسفانه، در سال‌های اخیر مسائل زیست‌محیطی متعددی در کره زمین ایجاد شده است که بسیار نگران‌کننده است و باید تلاش‌های لازم برای مقابله با این مسائل از جمله کاهش منابع طبیعی، کاهش ازن، باران اسیدی، از بین رفتن اکوسیستم، آلوده شدن هوا، زمین، رودخانه‌ها و اقیانوس‌ها صورت گیرد. در اسلام، خداوند متعال صراحتاً به انسان‌ها یادآوری می‌کند که بر روی زمین مرتکب اعمال نادرست نشوند زیرا عواقب آن منجر به نابودی زندگی انسان‌ها می‌شود. از این‌رو، مسلمانان از نظر شرعی موظف هستند از محیط‌زیست خردمندانه استفاده کنند تا ایفای نقش امانت‌داری خود را به خداوند متعال نشان دهند. با انجام این کار چارچوب اخلاق زیست‌محیطی در اسلام ترسیم می‌شود که نگرش انسان‌ها را نسبت به محیط‌زیست شکل می‌دهد [۲۱].

پایداری اجتماعی در اسلام

نقش انسان در فعالیت‌های توسعه‌ای از اهمیت اساسی برخوردار است. از نظر اسلام بهترین انسان‌ها پرهیزکارترین آن‌ها نزد خدای متعال هستند. این اصلی اساسی در ساختار اجتماعی اسلامی است که شامل ارتباط انسان با محیط‌زیست است. خداوند با اعطای چنین مزایا و اقتداری، بیشتر از همه موجودات دیگر به انسان احترام می‌گذارد که به نوبه خود موجب تعهد بیشتر انسان‌ها در مقابل خداوند متعال نسبت به سایر موجودات می‌شود. در رابطه با مفهوم پایداری اجتماعی، در اسلام قوانینی در ارتباط با رفتارهای شخصی افراد وجود دارد که در آموزه‌های قانون اشخاص حقیقی در اسلام بیان شده است. اسلام شخصیت مسلمانان را به تدریج فراتر از جنبه‌های فردی توسعه می‌دهد و از طریق نهاد خانواده به آن تکامل می‌بخشد که آموزه‌های آن تحت قانون خانواده اسلامی تبیین شده است و سرانجام در سطح وسیع‌تر معاملات اقتصادی را در جامعه اسلامی از طریق قانون معاملات اسلامی کنترل می‌کند. بر اساس جنبه‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی، اسلام مجازاتی را برای اعمال ناشایست تحت قانون مجازات اسلامی در نظر می‌گیرد که نمایانگر این است که اسلام پیروان خود را از نظر معنوی و عملی آموزش می‌دهد.

در اسلام احسان (خیرخواهی) مورد تشویق قرار می‌گیرد که به موجب آن مسلمانان به انجام کارهای نیک دعوت می‌شوند. مسلمانان همواره باید خداوند را ناظر بر اعمال خویش بدانند و حتی اگر قادر نباشد خداوند را به صورت عینی مشاهده کنند باید وجود خداوند را به صورت معنوی احساس کنند. رابطه بین انسان و خداوند و انسان و طبیعت می‌تواند به دو حالت مختلف یعنی حالت پرورشی^۱ و حالت

^۱ - Nurturing mode

مداخله‌گرایانه^۱ بیان شود. در حالت مداخله‌گرایانه انسان با خداوند رابطه نزدیکی ندارد و روابط او با طبیعت صرفاً توسط وی طراحی شده است. او به جای این که نقش خود را به عنوان مباشر نسبت به طبیعت انجام دهد، جهان را طراحی کرده و منابع طبیعت را بدون در نظر گرفتن ارزش‌های دینی مصرف می‌کند. باین وجود، وی سرانجام در ارتباط با نحوه برخورد با طبیعت در برابر خداوند مسئولیت دارد و باید پاسخگو باشد. در مقابل مدل پرورشی بیانگر مسئولیت انسان در برابر خداوند هم‌زمان با مباشرت انسان نسبت به طبیعت می‌باشد [۲۱].

پایداری اقتصادی در اسلام

اسلام توسعه و رشد اقتصادی و اجتماعی را افزایش می‌دهد و از فقر جلوگیری می‌کند تا اینکه مانع از کفر شود. اسلام جهت بهبود وضعیت اقتصادی- اجتماعی ابزارهایی مؤثری مانند وقف و زکات را توسعه داده است. به علاوه اصول اقتصادی اسلامی مانند معاملات تجاری بر مبنای توزیع ثروت هستند. همه معاملات و رویدادهای اقتصادی مردم در محیطی به نام شهر انجام می‌شود. محیط شهری نه تنها فضای لازم برای زندگی انسان‌ها را فراهم می‌کند بلکه، امکان تهیه مواد اولیه را فراهم می‌کند و انجام فعالیت‌های اقتصادی را تسهیل می‌کند. اثرات مثبت و منفی مرتبط با فعالیت‌های انسانی ممکن است در محیط زیست تأثیرگذار باشد. استفاده بیش از حد از طبیعت ممکن است باعث از بین رفتن لایه ازن، ذوب شدن یخ‌ها، گرم شدن کره زمین، بالا رفتن سطح دریا و جنگل زدایی شود. به علاوه، تأثیرات اجتماعی می‌تواند به صورت کاهش کیفیت زندگی و نابرابری‌ها باشد؛ بنابراین تعامل مؤلفه‌های مثلث پایداری یعنی عوامل اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی در این رابطه غیرقابل انکار است. با در نظر گرفتن مثلث پایداری، توسعه اقتصادی فرایندی است که مستلزم استفاده از منابع در سطح مشخصی برای رفع نیازهای رفاهی انسان‌هاست. از آنجاکه ما با مخلوقات الهی سروکار داریم، این فعالیت‌ها باید در مسیر ارزش‌های متعالی و اسلامی هدایت شود. انسان‌ها فقط امانت‌دارانی هستند که باید حسب وظیفه‌ای که بر ذمه آن‌هاست زمین را اداره کنند. با این ذهنیت می‌توانیم ذهن و فعالیت‌هایمان را در مسیر توسعه اقتصادی قرار دهیم.

به‌طور کلی در مفهوم پایداری با جهان‌بینی اسلامی مسلمانان موظف هستند زمین را اداره کنند و زمینه آبادانی آن را فراهم کنند. اسلام محیط‌زیست و طبیعت را در بستر بزرگ‌تر درک می‌کند. اسلام روشی برای زندگی است که شامل همه ابعاد زندگی بشر شامل ابعاد اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و ... است [۲۱]. رویه‌های پایداری در آموزه‌ها و زندگی پیامبر مشهود است. ایشان به مسلمان آموختند که تعلیم و تربیت را جدی بگیرند، در امور اجتماعی مشارکت کنند و تقوا، فروتنی، رهبری و تعامل اجتماعی را در خود پرورش دهند. روایات بی‌شماری در اسلام به مفهوم پایداری اشاره می‌کنند که نشان‌دهنده این است که اسلام نه تنها رفاه کنونی بلکه رفاه آینده را نیز مورد توجه قرار می‌دهد [۱۶]. در واقع می‌توان گفت دین اسلام زندگی و پایداری را برای همه انسان‌ها، صرف‌نظر از مسلمان بودن یا نبودن آنان، برآورده می‌کند [۱۹].

^۱ - Interventionist mode

گزارشگری پایداری شرکتی

از زمان کنفرانس سازمان ملل متحد در مورد محیط‌زیست انسان در سال ۱۹۹۲ و تأثیر فراوان گزارش برانتلند در سال ۱۹۸۷، اقدامات پایداری شرکتی به رأس برنامه‌های راهبردی شرکتی منتقل شده است. رویکردهای مدرن پایداری، ابعاد بنیادی سه‌گانه (TBL) کسب‌وکار را مهم تلقی می‌کنند که عوامل اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی را برای دستیابی به توسعه پایدار در اولویت قرار می‌دهند. به‌طور معمول، به دلیل مزایای پیش‌بینی‌شده برای عملکرد خرد و کلان شرکت، از شرکت خواسته می‌شود تا شیوه‌های پایدار را ترویج کند. شرکت‌هایی که اقدامات پایدار را اتخاذ می‌کنند ممکن است مزایای مالی آن‌ها افزایش یابد و در نتیجه عملکرد بلندمدت خود را بهبود بخشند؛ بنابراین گزارش پایداری می‌تواند هم برای سهامداران و هم برای ذینفعان سودمند باشد [۱۵]. بر اساس نظریه ذینفعان، شیوه‌های پایداری شامل عوامل داخلی و خارجی است. عوامل داخلی شامل پایداری اقتصادی است که به به قابلیت‌های داخلی شرکت برای افزایش عملکرد اختصاص دارد. عوامل خارجی پایداری زیست‌محیطی و اجتماعی هستند که شرکت‌ها را برای استفاده کارآمد از منابع خود و ایجاد حسن نیت برای افزایش عملکرد حمایت می‌کنند [۱۴].

گزارشگری پایداری برای شرکت‌ها دارای مزایای مستقیم است. زمانی که شرکت‌ها استراتژی مناسبی را اجرا می‌کنند و آن را به ذینفعان خود ابلاغ می‌کنند، به طرق مختلف از آن منتفع می‌شوند. سرمایه‌گذاران مالی مایل به سرمایه‌گذاری در کسب‌وکارهای پایدار هستند. گزارشگری پایداری همچنین سبب بهبود وجهه شرکت و رشد درآمد آن می‌شود. از طریق گزارشگری پایداری شرکت‌ها می‌توانند در هزینه‌های زائد بهداشت و ایمنی صرفه‌جویی کنند که هنگام وقوع برخی حوادث ایجاد می‌شوند. اغلب گزارش رویه‌های پایداری شرکت جهت یافتن محیط کار مطلوب مورد توجه کارکنان و شرکا قرار می‌گیرد. گزارش رویه‌های پایداری مزایای قابل‌ملاحظه‌ای از جمله جلب اعتماد وام‌دهندگان، تحلیلگران مالی، قانون‌گذاران و به‌طور کلی مخاطبان عمومی شرکت را در پی دارد. مصرف‌کنندگان نیز به فکر خرید محصولات یا خدماتی هستند که به‌طور پایدار تولید و توزیع شده است. همکاری با جامعه محلی و رعایت هنجارهای قانونی اغلب سبب شهرت و کاهش هزینه‌های شرکت‌ها می‌شود. اقدامات پایداری شرکت‌ها تقویت ارتباط آن‌ها با مردم را در پی دارد و در برخی موارد حتی برای انجام این‌گونه فعالیت‌ها یارانه و پاداش نیز در نظر گرفته می‌شود. گزارشگری پایداری عمده‌تأ داوطلبانه است. امروزه شرکت‌ها به‌طور فزاینده‌ای در حال گزارش داوطلبانه اثرات زیست‌محیطی، اجتماعی و اقتصادی ناشی از عملیات تجاری خود هستند. این روند از زمان انتشار اولین گزارش زیست‌محیطی در سال ۱۹۸۹ ادامه داشته است. یکی از انگیزه‌های اصلی گزارشگری پایداری، مشارکت و برقراری ارتباط با ذینفعان در تحقق توسعه پایدار است. گزارش پایداری به‌مثابه نوعی کانال ارتباطی برای به اشتراک گذاشتن اولویت‌ها و استراتژی مورد انتظار ذینفعان از شرکت‌ها عمل می‌کند [۱۸]. چارچوب‌های رایج گزارشگری و حسابداری پایداری مورد استفاده

کسب و کارها، چارچوب سازمان گزارشگری جهانی (GRI)^۱ و هیئت استانداردهای حسابداری پایداری (SASB)^۲ هستند. گزارشگری و حسابداری پایداری ثابت می‌کند که اطلاعات غیرمالی می‌تواند پیامدهای مالی بااهمیت را مشخص کند. استاندارد سازمان گزارشگری جهانی بر اثرات مثبت و یا منفی جنبه‌های اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی شرکت‌ها بر توسعه پایدار تمرکز دارد. از سوی دیگر، استاندارد هیئت استانداردهای حسابداری پایداری زیرمجموعه‌ای از ریسک‌ها و فرصت‌ها را شناسایی می‌کند که مربوط به پایداری است که به احتمال زیاد بر وضعیت مالی شرکت تأثیرگذار است. با استفاده از این استانداردها، استفاده‌کنندگان از نظر اخلاق کسب و کار بهتر هستند. آن‌ها دیگر سود گرا نیستند و می‌توانند با توجه به جنبه‌های اجتماعی و زیست‌محیطی پیرامون شرکت به ارزش افزوده شرکت در بلندمدت فکر کنند [۱۰].

گزارشگری پایداری شرکتهای اسلامی

هدف از افشای استانداردهای هیئت استانداردهای حسابداری پایداری هنوز به صورت خودمحمور یا برای نیازهای داخلی شرکت از جمله به دست آوردن بودجه و کارایی سیستم‌های گزارشگری سودمحمور است. با این وجود، به گفته نویسندگان، چارچوب سازمان گزارشگری جهانی، از نظر بشردوستی بهتر از هیئت استانداردهای حسابداری پایداری است و نمودی از تئوری گسترده‌تر مباشرت^۳ است، زیرا هدف آن واقعاً پاسخگویی برون‌سازمانی است تا در نظر گرفتن تأثیرات منفی و مثبت شرکت بر محیط‌زیست و جامعه. منیاً^۴ (۲۰۱۳) معنای مباشرت را با نوع دوستی و رهبری اخلاقی یکی می‌داند. تئوری مباشرت بیان می‌کند که فرد انگیزه دارد تا کار کند و وظیفه‌ای را که به او سپرده شده است را با مسئولیت کامل انجام دهد. منیاً (۲۰۱۳) بیان می‌کند که بر اساس این نظریه، فرد مسئولیت‌های خود را بیش از علائق فردگرایانه در اولویت قرار می‌دهد که نتیجه آن رضایتمندی بالاتر از دستیابی به اهداف سازمانی، گروهی یا اجتماعی است. سندیکا و سورجونو (۲۰۲۱)^۵ اذعان نمودند که امروزه استفاده گسترده از گزارشگری و حسابداری پایداری توسط سازمان‌ها تقریباً در تمام گوشه و کنار جهان نشان دهنده اعمال نوع دوستی سازمانی بهتر است. نوع دوستی سازمانی دیگر محدود به ذینفعانی نیست که دارای جهت‌گیری اقتصادی هستند، بلکه به پایداری زیست‌محیطی و زندگی اجتماعی پیرامون سازمان نیز توجه دارد. این نویسندگان بر این باورند که گزارشگری و حسابداری پایداری شرعی وسیله‌ای انسانی برای احقاق حق خداوند متعال است. اطاعت از دستورات خداوند متعال و کنترل نیازهای فردی لازم است. اگر نیازهای فردی هدف مشخصی نداشته باشند، سبب آسیب در زمین خواهند شد. آسیب‌های اجتماعی و زیست‌محیطی ناشی از اقدامات غیرمتمدنانه انسان زمینه ساز ظهور و بروز توجه به مفهوم پایداری، گزارشگری و حسابداری پایداری و نیز گزارشگری و حسابداری پایداری در مطالعات شرعی شده است [۱۰].

¹ -Islamic Reporting Initiatives (IRI)

² - Sustainability Accounting Standards Board (SASB)

³ -Stewardship theory

⁴ -Menyah

⁵ -Cendika and Sawarjuwono

در ارتباط با نحوه گزارشگری پایداری شرعی (اسلامی)، مفهوم گزارشگری اجتماعی اسلامی (ISR)^۱، ابعاد بنیادی پنج‌گانه (PBL)^۲ و گزارشگری اسلامی (IRI)^۳ وجود دارد که در ادامه تشریح می‌شود.

مفهوم گزارشگری اجتماعی اسلامی

مفهوم گزارشگری اجتماعی اسلامی (ISR) در مورد گزارشگری و حسابداری پایداری شرعی توسط حنیفه^۴ (۲۰۰۲) ایجاد شد. این مفهوم در ابتدا برای بانکداری اسلامی بر اساس ارزش‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت (CSR) توسعه یافت. مفهوم گزارشگری اجتماعی اسلامی به این دلیل توسعه یافت که طبق گفته حنیفه گزارش مسئولیت‌پذیری اجتماعی متعارف برای نهادهای شرعی مناسب نیست. از این گذشته، پاسخگویی معنوی ندارد و معاملاتی را رد نمی‌کند که در اسلام جایز نیست (مانند معاملاتی که حاوی ربا و غرر است). نهادهای شرعی باید بر معاملاتی تأکید کنند که عاری از عناصر ربا، احتکار و غرر و شامل افشای زکات، صدقه، وقف، قرض‌الحسنه و اقامه نماز در محیط شرکت است [۱۰].

بعدها شاخص گزارشگری اجتماعی اسلامی به‌طور گسترده‌تری توسط عثمان^۵ و همکاران در سال ۲۰۰۹ در مالزی توسعه یافت و شاخص گزارشگری اجتماعی اسلامی در حال حاضر توسط محققان بیشتری در حال توسعه است. به نقل از حنیفه، با توجه به اینکه در گزارشگری اجتماعی متداول محدودیت‌هایی وجود دارد، چارچوب مفهومی برای شاخص گزارشگری اجتماعی اسلامی بر اساس احکام شرعی پیشنهاد می‌شود. شاخص گزارشگری اجتماعی اسلامی نه تنها به تصمیم‌گیری برای مسلمانان کمک می‌کند بلکه به نهادهای تجاری در انجام تعهدات خود در برابر خداوند و به جامعه به‌عنوان عامل اساسی ایجاد شاخص گزارشگری اجتماعی اسلامی جامع کمک می‌کند. این چارچوب شرعی جنبه‌های مادی، اخلاقی و معنوی گزارشگری شاخص گزارشگری اجتماعی اسلامی شرکتی را ایجاد می‌کند. توحید بنیان آموزه‌های اسلامی در چارچوب شرعی است. توحید از کلمه احد برگرفته شده است که به معنی یکتا و یگانه است. بر اساس توحید می‌توان اظهار داشت که جهان یکی است و وحدت فعالیت‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و زیست‌محیطی به هسته اصلی که همان توحید است بستگی دارد. شکل توحید شهادتین است. شهادتین تصدیق به یگانگی خداوند قلباً، زبناً و در عمل است. کسی که شهادتین را بخواند، نتایج توحید را از جمله الزام به تسلیم قوانین خداوند، که از قرآن، حدیث، فقه و منابع دیگر مانند قیاس، اجتهاد و اجماع گرفته شده است را می‌پذیرد. هدف قانون شریعت حمایت از عدالت اجتماعی و رسیدن به سعادت دنیا و آخرت است [۹].

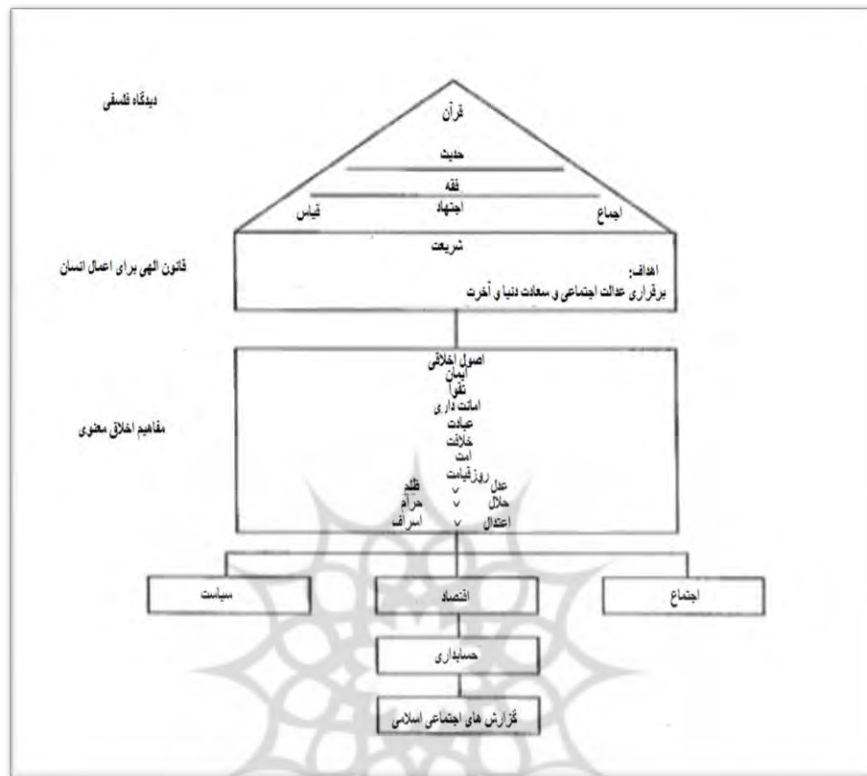
¹ - Islamic Social Reporting (ISR)

² - Pentuple Bottom Line (PBL)

³ - Islamic Reporting Initiatives (IRI)

⁴ - Haniffa

⁵ - Othman

شکل ۱: چارچوب شرعی شاخص گزارشگری اجتماعی اسلامی (ISR): [۹]

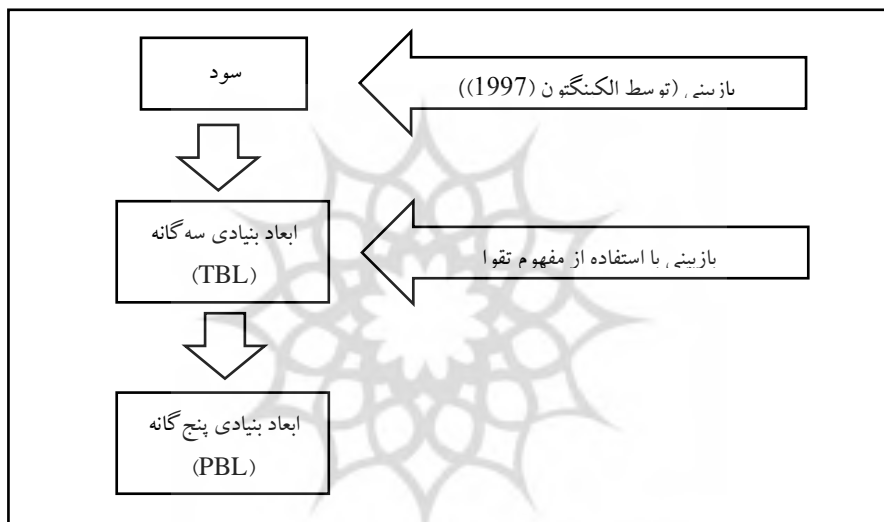
بنابراین قانون شریعت اساس شکل‌گیری مفاهیم اخلاقی در اسلام خواهد بود. به‌طور کلی، اخلاق در اسلام شامل ده اصل اخلاقی است که بر روابط انسان با خداوند متعال، انسان با انسان و انسان با جهان حاکم است. ده مفهوم اخلاق عبارت‌اند از ایمان، تقوا، امانت‌داری، عبادت، خلافت، امت (جامعه)، اعتقاد به روز قیامت، عدل و ظلم، حلال و حرام و اعتدال و اسراف. به‌این ترتیب این اصول اخلاقی پایه و اساس فعالیت‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی انسان‌ها خواهد بود. شاخص گزارشگری اجتماعی اسلامی در محدوده فعالیت اقتصادی، به‌ویژه ابعاد مختلف حسابداری است؛ بنابراین، شاخص گزارشگری اجتماعی اسلامی بخشی از چارچوب شرعی شرکت است [۹].

ابعاد پنج‌گانه بنیادی

ترونو^۱ (۲۰۱۶) مفهوم ابعاد بنیادی سه‌گانه (TBL) گزارشگری پایداری (شامل سود، سیاره و مردم) را با استفاده از مفهوم تقوا در قالب ابعاد بنیادی پنج‌گانه (PBL) (شامل سود، سیاره، مردم، پیامبر (ص) و

¹ -Triyuwono

خداوند متعال^۱ ارائه کرد. ابعاد بنیادی سه‌گانه شامل رفاه اقتصادی، کیفیت محیط‌زیست و عدالت اجتماعی است ابعاد بنیادی پنج‌گانه نیز شامل منافع برای رفع نیازهای انسان، سیاره، مردم، پیامبر و خداوند است. هدف این تجدید ساختار اصلاح مفهوم پایداری با استفاده از مفهوم توحید است، به این معنی که همه‌چیز از خداوند است و به‌سوی خداوند بازمی‌گردد [۱۰]. ابعاد بنیادی پنج‌گانه (PBL) از نظر مفهومی و عملیاتی مبتنی بر ارزش‌های توحید، عشق و صداقت است مطالعه ترونو (۲۰۱۶) نشان می‌دهد که بازبینی مفهوم سود به‌عنوان ابزار سنتی عملکرد مدیریت قبلاً صورت گرفته است که نتیجه آن ابعاد بنیادی پنج‌گانه است. با استفاده از همین فرآیند، ابعاد بنیادی سه‌گانه برای ایجاد ابعاد بنیادی پنج‌گانه مجدداً مورد بازبینی قرار گرفت (شکل ۲) [۲۲]. اجزای ابعاد بنیادی پنج‌گانه در ادامه تشریح می‌شود:

شکل ۲: بازبینی سود و ابعاد بنیادی سه‌گانه (TBL): [۲۲]

سود

ابعاد بنیادی پنج‌گانه سود را انکار نمی‌کند؛ بلکه معنای جدیدی به آن می‌دهد. بر اساس ابعاد پنج‌گانه بنیادی، سود به‌عنوان ارزش‌افزوده شرعی^۲ (SVA) شناخته می‌شود که شامل ارزش‌افزوده اقتصادی، ذهنی و معنوی است که به روش حلال یا مطابق با قوانین اسلامی (شریعت) تحصیل، پردازش و توزیع می‌شود. زکات، انفاق و صدقه از اجزای ارزش‌افزوده شرعی هستند. ارزش‌افزوده شرعی ممکن است معیاری برای رفاه تصور شود که توسط شرکت ایجاد می‌شود و بین همه گروه‌های ذینفع توزیع می‌شود. علاوه بر کمیت و کیفیت ارزش‌افزوده شرعی، توزیع منصفانه آن نیز مهم است [۲۲].

^۱ -Profit, Planet, People, Prophet and God

^۲ -Sharia Value-Added (SVA)

سیاره

رفاه نه تنها به انسان، بلکه به طبیعت نیز اختصاص دارد. منابع طبیعی عمدتاً موادی هستند که برای تولید محصولات به نفع زندگی انسان ساخته می‌شوند. بی‌گمان نباید طبیعت را با نادیده گرفتن سلامت، ثروت و پایداری آن مورد سوءاستفاده قرار داد. در تولید ارزش افزوده شرعی، مدیریت باید از شریعت، از جمله نحوه رفتار با طبیعت پیروی کند؛ بنابراین، اخلاق برای حفظ و حمایت از حیات و پایداری همه موجودات اعمال می‌شود. محققان بر اساس قرآن استدلال کردند که اخلاق در طبیعت شامل وحدت، تعادل، هماهنگی و زیبایی است. در حالت ایده آل، مدیریت پایبند اخلاق است تا مطمئن شود که به حقوق طبیعت در ارتباط با سلامت، ثروت و پایداری آن پایبند بوده است. طبیعت در صورتی زنده خواهد بود که وحدت، تعادل، هماهنگی و زیبایی آن حفظ شود [۲۲].

مردم

همه انسان‌ها با یکدیگر برادر و خواهرند (سوره آل عمران آیه ۱۰۵ و سوره حجرات آیه ۱۰) در نتیجه هر فرد در جامعه به دنبال مشارکت فعال در انجام کارهای خیر برای دیگران است (انبیاء ۲۱: ۱۰۷) خدمت به دیگران به عنوان وظیفه و عبادت برای خداوند تلقی می‌شود (سوره ذاریات آیه ۵۶). اگر همه مردم نسبت به نیکوکاری آگاه باشند، خودبه‌خود رفاه اقتصادی، روانی و معنوی مردم بالا می‌رود. مدیریت شرکت وظیفه دارد از طریق تولید و توزیع ارزش افزوده شرعی و انجام کارهای نیک در ارتباط با افراد داخل و خارج از شرکت که دارای منافعی در شرکت هستند، افراد را به برادری و خواهری ترغیب کند. برای این کار، نیاز به همکاری است، یعنی همکاری در انجام کارهای نیک و دوری از کارهای ناپسند (سوره مائده آیه ۲ و سوره توبه آیه ۷۱). همکاری نه تنها برای مدیران داخل شرکت، بلکه برای سایر ذینفعان خارج از شرکت نیز مورد نیاز است. کمک متقابل سبکی از زندگی است که ممکن است روابط محدود میان اعضای جامعه را در یک سیستم برادر/خواهر متحد کند. از این رو، مدیریت شرکت نقش بسیار مهمی در برانگیختن همکاری بین ذینفعان دارد [۲۲].

پیامبر (ص)

حضرت محمد (ص) بهترین الگوی انسان است (سوره احزاب آیه ۲۱) که همواره دستورات خداوند را اجرا می‌کرد و با آگاهی الهی خود در زندگی روزمره به آن عمل می‌کرد. او فردی بود که فراتر از شعور بشری پیش رفت و به غایت سیر و سلوک معنوی (تقوا) رسید شخصیت و تمام اعمال ایشان نمونه‌های خوبی برای افراد مدرن امروزی است. چهار صفت اصلی که بیشتر مسلمانان از پیامبر نقل کرده‌اند صداقت، امانت‌داری، درایت و تبلیغ است [۲۲].

خداوند متعال

عاقبت و سعادت واقعی انسان، بازگشت به سوی خداوند متعال و دیدار با اوست (سوره بقره آیه ۱۵۶). این به معنای آگاهی معنوی انسان است که قبلاً صلاحیت احساس یکی شدن با خدا را داشته است. وقتی انسان با خدا یکی می‌شود، خودبه‌خود با سیاره و مردم نیز یکی می‌شود زیرا خداوند نیز با آن‌ها یکی شده

است. اراده الهی به عنوان راهنمای انسان برای زندگی و تعامل با سیاره، مردم و خدا عمل می‌کند. این شخص کاملاً مطیع و تسلیم اراده خداوند می‌شود. این است معنای اسلام، یعنی تسلیم کامل در برابر خواست خداوند. این نقطه ملاقات است، یعنی ملاقات انسان با خداوند یا نقطه بازگشت است، یعنی بازگشت انسان به سوی خداوند در حالتی که هنوز زنده است. نقطه تقوا، نقطه‌ای است که انسان احساس یکی شدن با خداوند می‌کند و کاملاً تسلیم اراده خداوند می‌شود [۲۲].

چارچوب‌های مفهومی گزارشگری و حسابداری پایداری هیئت استانداردهای حسابداری پایداری (SASB) و سازمان گزارشگری جهانی (GRI) و همچنین شاخص‌های گزارشگری و حسابداری پایداری اسلامی گزارشگری اجتماعی اسلامی (ISR) و ابعاد بنیادی پنج‌گانه (PBL)، تفاوت در جهت‌گیری بین انسان اقتصادمحور^۱ و انسان اسلام محور^۲ را نشان می‌دهند (جدول ۱). مایس^۳ و همکاران (۲۰۱۷) اظهار داشتند که انسان اقتصادمحور علاقه‌مند به امور مادی است، به دنبال جمع‌آوری موارد قابل‌سنجش است که در چارچوب و ساختار اقتصادی مدرن آنان منعکس می‌شود. در مقابل، انسان‌های اسلام محور از اعمال انسان‌های اقتصادمحور راضی نیستند زیرا آنان به زندگی پس از مرگ اعتقاد دارند، یعنی زمانی که ما مسئول همه اعمال خود از جمله دارایی‌های خود هستیم. چارچوب‌های حسابداری و گزارشگری پایداری متداول همچنان ماهیت انسان‌های اقتصادمحور را منعکس می‌کنند [۱۰].

جدول ۱: مقایسه چارچوب‌های گزارشگری و حسابداری پایداری متعارف و شرعی

PBL	ISR	SASB	GRI	مفاهیم
توحید	<ul style="list-style-type: none"> • پاسخگویی سازمانی در برابر خداوند و جامعه • افزایش شفافیت تجاری که نیازهای معنوی سرمایه‌گذاران مسلمان یا پایبندی به شریعت را در نظر می‌گیرد. 	شناسایی زیرمجموعه‌ای از ریسک‌ها و فرصت‌های مرتبط با پایداری که به احتمال زیاد بر وضعیت مالی شرکت مؤثر هستند.	تأثیرات مثبت و منفی جنبه‌های اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی شرکت بر توسعه پایدار	تمرکز موضوع چارچوب

¹ -Homo Economicus

² -Homo Islamicus

³ - Mais

ابعاد پنج‌گانه بنیادی	مفهوم ISR	<ul style="list-style-type: none"> • سیستم طبقه‌بندی صنعت پایدار^۱ (SICS) • نقشه اهمیت پایداری SASB • استانداردهای خاص ۷۷ صنعت در تولید - استاندارد حسابداری پایداری ۲۰۱۸ برچسب انطباق با SASB • مهارت‌های میانی حسابداری پایداری، وبینارها، سمپوزیوم سالانه SASB 	<ul style="list-style-type: none"> • استانداردهای GRI (شامل تعداد و عنوان افشا، حداقل الزامات افشا و نحوه جمع‌آوری اطلاعات، توصیه‌های گزارشگری و رهنمودهای افشا است) • برنامه صدور گواهینامه حرفه‌ای، دوره‌های آموزشی آنلاین، آموزش‌ها وبینارها 	دستاورد کاربردی
ابعاد بنیادی پنج‌گانه (سود، سیاره، مردم، پیامبر و خداوند)	امور مالی و سرمایه‌گذاری، محصولات و خدمات، کارکنان، جامعه، محیط‌زیست و راهبری شرکتی	سطح اهمیت: محیط‌زیست، سرمایه اجتماعی، منابع انسانی، مدل‌های کسب‌وکار و نوآوری و مدیریت و راهبری	ابعاد بنیادی سه‌گانه (موضوعات اقتصادی در ۲۰۰ GRI، موضوعات زیست‌محیطی در ۳۰۰ GRI و موضوعات اجتماعی در ۴۰۰ GRI)	موضوعات مورد بحث
خداوند، انسان و طبیعت	خداوند، سرمایه‌گذاران، مشتریان، دولت، کارکنان، جامعه	مدیران و سرمایه‌گذاران	کارکنان، سرمایه‌گذاران، تأمین‌کنندگان، دولت، رقبا، مشتریان و جامعه	ذینفعان اصلی

^۱ -Sustainable Industry Classification System (SICS)

تمرکز سودمندی افشا	برون سازمانی	درون سازمانی	برون سازمانی	وحدت و اتحاد با خدا (منافع جسمانی، روانی و معنوی)
کاربران	GRI پرکاربردترین استاندارد گزارشگری پایداری در جهان	۱۷۲ سازمان دارنده مجوز SASB	<ul style="list-style-type: none"> شرکت‌های مالزیایی (به‌ویژه شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس شریعت مالزی) شرکت‌های اندونزیایی (به‌ویژه شرکت‌های پذیرفته‌شده در شاخص اسلامی جاکارتا) 	هنوز در مرحله جامعه‌پذیری است.

چارچوب سازمان گزارشگری اسلامی

یکی از سازمان‌های پیشرو در حوزه گزارشگری پایداری، سازمان گزارشگری اسلامی (IRI) است که سازمانی غیرانتفاعی است که چارچوبی برای گزارشگری اسلامی تدوین کرده است. چارچوب گزارشگری یکپارچه پایداری و گزارشگری پایداری شرکتی (CSR) این سازمان بر اساس اصول و ارزش‌های اسلامی است که در جهت دستیابی به استانداردهای بین‌المللی به بهترین روش عمل می‌کند. این چارچوب سازمان‌ها را قادر می‌سازد تا انجام برنامه‌های بشردوستانه و گزارشگری پایداری شرکتی را که از اهداف توسعه پایدار سازمان ملل متحد است، ارزیابی، گزارش و تأیید کنند. سازمان گزارشگری اسلامی که در ۴ آوریل ۲۰۱۵ تأسیس شد، مقر آن در دبی و امارات متحده عربی است و در سال ۲۰۱۵ بیش از ۴۰ کشور به عضویت آن درآمده بودند. سازمان گزارشگری اسلامی در پاسخ به نتایج تحقیقات محققانی ایجاد شد که میزان گزارشگری پایداری شرکتی را در سازمان‌های پایبند به اصول و ارزش‌های اسلامی پایین گزارش کرده بودند. این یافته‌ها حاکی از آن است که استانداردهای گزارشگری پایداری موجود، مانند استانداردهای سازمان گزارشگری جهانی و استانداردهای ایزو با محیط و شرایط فرهنگی همه کشورها متناسب نیستند و به همین علت قابلیت اجرای کمتری دارند. چارچوب گزارشگری سازمان گزارشگری اسلامی بر اساس اصول و ارزش‌های اسلامی و رویه‌های بشردوستانه تدوین شده است که این ارزش‌ها فرهنگ‌های سازمانی را شکل می‌دهند و گزارشگری پایداری شرکتی را به‌عنوان ابتکار اقتصادی و ارزشی

مطرح می‌کنند. این چارچوب که هدف آن حداکثر کردن ارزش ذی‌نفعان است، با عناصر خاص فرهنگ‌ها مانند زکات و قوانین شریعت سازگار خواهد بود [۶].

السرگ^۱ (۲۰۱۸) و سازمان گزارشگری اسلامی (۲۰۱۸) اذعان کردند که استانداردهای سازمان گزارشگری اسلامی سازمان‌های اسلامی را در زمینه گزارشگری یکپارچه مسئولیت‌پذیری اجتماعی و رویه‌های گزارشگری پایداری شرکتی راهنمایی می‌کند. از دیگر ارزش‌های حیاتی اسلامی که سازمان گزارشگری اسلامی آن را تعیین می‌کند، تحکیم وحدت از طریق احترام اخلاقی و برابری نسبت به دیگران و جامعه و ایفای نقش خلافت با نمایندگی خداوند بر روی زمین از طریق سرپرستی بر طبیعت و سایر منابع موجود در محیط‌زیست است. تغییر پارادایم قابل توجه از چارچوب سازمان گزارشگری جهانی و سایر چارچوب‌های گزارشگری پایداری این است که استانداردهای سازمان گزارشگری اسلامی گزارشگری پایداری را با تشویق پذیرش پویایی فرهنگی و پاسخگویی در بین شرکت‌های اسلامی ترویج می‌کنند [۱۱]. استانداردهای سازمان گزارشگری اسلامی صرف‌نظر از شکل قانونی، جغرافیا، اندازه، صنعت یا حوزه نفوذ برای هر سازمانی قابل اجراست. آن‌ها شفافیت را برای ذینفعان ایجاد و ارتقا می‌دهند. این استانداردها بیش از افشای صرف، جهت‌گیری مناسبی را برای اجرا و ارزیابی فعالیت‌هایی فراهم می‌کنند که تعهدات اجتماعی و زیست‌محیطی اصلی آموزه‌ها، سنت‌ها، اعمال و تأثیرات اسلام را محقق می‌کنند. بخش استانداردهای سازمان گزارشگری اسلامی به رهنمودها و الزامات افشای بخش‌های این چارچوب قبل از مشاوره عمومی می‌پردازد. انتظار می‌رود که این بخش‌ها پس از انتشار بخش عمده‌ای از استاندارد را تشکیل دهند، زیرا هرکدام از طریق هر یک از چهار ارزش اساسی اسلام (یگانگی، خلافت، عدالت اجتماعی و مسئولیت‌پذیری)، اهداف مربوطه خود را بررسی خواهند کرد. چارچوب استانداردهای سازمان گزارشگری اسلامی به همکاری گروه وسیع‌تری از مشارکت‌کنندگان از جوامع دانشگاهی، تجاری، دولتی و روحانیت نیاز دارد [۱۳].

سازمان گزارشگری اسلامی و سازمان گزارشگری جهانی دارای ویژگی‌های مشترکی هستند، اما تفاوت‌های چشمگیری نیز دارند که در جدول ۲ به آن‌ها اشاره شده است [۱۷].

جدول ۲: مقایسه سازمان گزارشگری جهانی و سازمان گزارشگری اسلامی

سازمان گزارشگری جهانی	سازمان گزارشگری اسلامی
بوستون، ۱۹۹۷	دبی، ۲۰۱۵
محیط غربی - پسا صنعتی	محیط خاورمیانه (شرق)
رویکرد سکولار نسبت به CSR	رویکرد بومی و دین‌محور نسبت به CSR
مأموریت: توانمندسازی تصمیم‌گیرندگان سراسر جهان از طریق استانداردهای پایداری و شبکه	مأموریت: امکان دادن به سازمان‌های سراسر جهان برای بازبینی ارزش‌هایی که محرک فعالیت آن‌ها است.

¹ - Elasrag

دینفعان خود، با هدف اقدام به‌سوی اقتصاد و جهان باثبات‌تر.	
چشم‌انداز: ایجاد آینده‌ای که پایداری بخشی جدایی‌ناپذیر از فرایندهای تصمیم‌گیری هر سازمان است.	چشم‌انداز: ایجاد اقتصاد جهانی پایدار که به‌طور فعالانه به جامعه و محیط‌زیست کمک می‌کند و ارزش‌های صلح، شفقت، عدالت، کرامت انسانی و مدیریت زیست‌محیطی را در فرهنگ شرکت‌ها ادغام می‌کند.
وجود فایروال سازمانی بین فعالیت‌های ایجاد اصول و سایر فعالیت‌های سازمان	عدم وجود فایروال سازمانی بین فعالیت‌های ایجاد اصول و سایر فعالیت‌های سازمان
رویکرد چند دینفعی و ارتباط ضروری با دینفعان	رویکرد چند دینفعی و ارتباط ضروری با دینفعان
اهمیت مشارکت‌های استراتژیک	اهمیت مشارکت‌های استراتژیک
تعدد مشارکت‌های غربی	مشارکت بسیار ناچیز (رو به رشد) اعم از عرب و اسلامی و غربی
رویکرد تردیدآمیز نسبت به امور خیریه و خیرخواهانه	رویکرد مثبت و فراگیر در امور خیریه و نیکوکاری
حذف فعالیت‌هایی که صرفاً جنبه تبلیغات برای کسب‌وکار داشته و برای دیده شدن هستند.	حذف فعالیت‌هایی که صرفاً جنبه تبلیغات برای کسب‌وکار داشته و برای دیده شدن هستند.
ایجاد و اجرای چارچوبی استاندارد، همراه با خدمات مرتبط که از قبل موجود است.	ایجاد و اجرای چارچوبی استاندارد، همراه با خدمات مرتبط که هنوز موجود نیست.

نتیجه‌گیری

اسلام دین جامعی است که نظام اقتصادی آن با نظام‌های اقتصادی ادیان دیگر متفاوت است [۲]. با وجود اینکه گزارشگری پایداری اغلب بخشی از افشای داوطلبانه است، اما در اسلام، مسلمانان که جانشینان خداوند در زمین هستند، بایستی موظف به گزارشگری پایداری شرکتی باشند. شرکت‌های اسلامی باید کلیه اطلاعات لازم را درباره عملیات خود به جامعه اسلامی افشا کنند. این شرکت‌ها می‌توانند با پایبندی به الزامات پایداری و گزارشگری پایداری نقش مهمی در توسعه پایدار ایفا کنند. گزارشگری پایداری شرکتی بهترین راه برای نشان دادن مسئولیت‌پذیری در برابر جامعه و همچنین خداوند است. از این‌رو، گزارشگری پایداری شرکت‌های اسلامی برای جامعه اسلامی با هدف نشان دادن مسئولیت‌پذیری مسلمانان در برابر خداوند متعال و جامعه و افزایش شفافیت در فعالیت‌های تجاری با تهیه اطلاعات مربوط به نیازهای معنوی تصمیم‌گیرندگان مسلمان حائز اهمیت است. تهیه گزارش پایداری توسط شرکت‌های اسلامی نشانه‌ای از از تقوا نسبت به خداوند متعال است و نوعی عبادت محسوب می‌شود که هدف نهایی آن رسیدن

به سعادت است. همچنین از این گزارش می‌توان برای سنجش میزان دستیابی به چشم‌انداز شرکت‌های اسلامی که مبتنی بر ارزش‌های اسلامی است، استفاده کرد. در گزارش پایداری شرکت‌های اسلامی باید اطلاعات مربوط به جنبه‌های مذهبی نیز افشا شود، زیرا این اطلاعات بیانگر میزان مطابقت شرکت‌های اسلامی با قوانین اسلامی (شریعت) است.

در جهان‌بینی اسلامی چارچوبی برای تعامل انسان با محیط‌زیست و مسائل اجتماعی ارائه می‌شود که مبتنی بر قرآن و سنت است و می‌تواند جایگزین مناسبی برای نظریه‌های کنونی درباره گزارشگری پایداری شود. زمانی که توسعه پایدار به وظیفه شرعی تبدیل می‌شود، شرکت‌ها و افراد سعی می‌کنند از محیط‌زیست و جامعه به‌عنوان یک وظیفه شرعی بیشتر محافظت کنند. به‌علاوه اسلام دستورالعمل‌های اخلاقی گسترده‌ای را برای توسعه پایدار ارائه می‌دهد که به‌طور گسترده‌ای در کاهش بحران‌های فعلی توسعه و تخریب محیط‌زیست مؤثر است بنابراین شایسته است که سازوکارهای به‌کارگیری آن‌ها موردبررسی قرار گیرد. به‌منظور تحقق اهداف عدالت اجتماعی، برابری و حفظ رفاه در بازارهای مالی اسلامی با توجه به نقش کلیدی آن‌ها در دستیابی به اهداف توسعه پایدار، مقتضی است در ایران و سایر کشورهای اسلامی الگویی برای گزارشگری پایداری بر مبنای اصول و ارزش‌های اسلامی تدوین شود [۱] تا میزان پایبندی شرکت‌های اسلامی به الزامات پایداری و گزارشگری آن به‌عنوان وظیفه شرعی ارتقا یابد.

فهرست منابع

۱. بابائی، فاطمه، حسینی، سید علی، توحیدی، محمد و همایون، سعید. (۱۴۰۱). "گزارشگری پایداری در شرکت‌های مورد تأیید شریعت: تحلیل مقایسه‌ای در مالزی و اندونزی". **تحقیقات مالی اسلامی**، ۱۲(۱)، ۱۵۲-۱۰۷.
۲. حسینی، سید علی و بابائی، فاطمه. (۱۴۰۰). "مطالعه تطبیقی زکات واحد تجاری و قوانین و استانداردهای آن در کشورهای اسلامی". **مطالعات حسابداری و حسابرسی**، انجمن حسابداری ایران، ۱۰(۳۸)، ۲۲-۵.
۳. خلیفه سلطانی، سید احمد و علیشاهی بجستانی، مهدیه. (۱۴۰۱). "رابطه بین افشای پایداری شرکت و ریسک". **مطالعات حسابداری و حسابرسی**، انجمن حسابداری ایران، ۱۱(۴۲)، ۲۰-۵.
4. Al Haq, M. A., & Abd Wahab, N. (2019). "The Maqasid Al Shariah and the sustainability paradigm: Literature review and proposed mutual framework for asnaf development". **Journal of Accounting and Finance in Emerging Economies**, 5(2), 179-196.
5. Al-Jayyousi, O. R. (2020). "Rethinking Sustainability: Islamic Perspectives". **Article. Available online: <https://www.ecomena.org/sustainability-islamic-perspectives/> (accessed on 4 January 2022).**
6. Aman, Z. (2016, May). "Corporate sustainability reporting from Islamic perspectives". **In Proceedings of the 2nd International Conference on Economics & Banking** (pp. 24-25).
7. Bansal, P. (2005). "Evolving sustainably: A longitudinal study of corporate sustainable development". **Strategic management journal**, 26(3), 197-218.

8. Bsoul, L., Omer, A., Kucukalic, L., & Archbold, R. H. (2022). "Islam's Perspective on Environmental Sustainability: A Conceptual Analysis". **Social Sciences**, 11(6), 228.
9. Cahya, B. T. Hanifah, U. Marpaung, M. & Lubis, I. S. (2019). "The Development of Islamic Social Reporting As a Concept of Social Accountability Based on Sharia". **KnE Social Sciences**, 97-110.
10. Cendika, F. B. & Sawarjuwono, T. (2021). "The Objectives of Sustainability Reporting and Accounting In Sharia". **Jurnal Riset Akuntansi Dan Bisnis Airlangga**, 6(2), 1072-1090.
11. Haidar, H. M. Sohail, R. M. & Al Qurashi, S. M. (2021). "Emerging Trends in Sustainability Reporting (SR): Comparative Literature Review in Developed, Developing and GCC Countries". **Open Journal of Business and Management**, 9(6), 2697-271.
12. Hassan, A., & Chachi, A. (2005). "The role of Islamic financial institutions in sustainable development". **Islamic Finance and Economic Development**, 59-93.
13. <https://islamicreporting.org>
14. Jan, A. A., Lai, F. W., & Tahir, M. (2021). "Developing an Islamic Corporate Governance framework to examine sustainability performance in Islamic Banks and Financial Institutions". **Journal of Cleaner Production**, 315, 128099.
15. Jan, A. A., Lai, F. W., Draz, M. U., Tahir, M., Ali, S. E. A., Zahid, M., & Shad, M. K. (2022). "Integrating sustainability practices into Islamic corporate governance for sustainable firm performance: From the lens of agency and stakeholder theories". **Quality & Quantity**, 2989-3012.
16. Latiff, Z. A., Yunus, M. Y. M. & Mydin, Md. A. O. (2016). "The Theory of Sustainability from Islamic Perspective". **Research Journal of Fisheries and Hydrobiology**, 11(3), 179-183.
17. Litardi, I. Fiorani, G. & Harb, D. (2019). "Corporate Social Responsibility in Islamic Culture. Comparison between Western CSR and Islamic CSR: Focus on Islamic Reporting Initiative and Islamic Financial Institution". **European Journal of Islamic Finance**.
18. Manandhar, S. (2021). "*Corporate sustainability reporting: study of the pulp and paper companies in Finland and the USA*".
19. Mohamed, R., Alwi, K., & Muhammad Jamil, C. Z. (2009). "Sustainability disclosure among Malaysian Shari'ah-Compliant listed companies: web reporting". **Issues in Social and Environmental Accounting**, 3(2), 160-179.
20. Nofianti, L. (2019). "Measuring the Sustainability Performance of Islamic Banking In Indonesia". **Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities**, 27(2).
21. Sarkawi, A. A., Abdullah, A., & Dali, N. M. (2016). "The concept of sustainability from the Islamic perspectives". **International Journal of Business, Economics and Law**, 9(5), 112-116.
22. Triyuwono, I. (2016). "Taqwa: Deconstructing Triple Bottom Line (TBL) to awake human's divine consciousness". **Pertanika Journal of Social Science and Humanities**, 24, 89-103.

Sustainability and Corporate Sustainability Reporting: Conventional and Islamic Perspectives

Seyed Ali Hosseini¹©

Associate Prof., Department of Accounting, Faculty of Social and Economic Sciences, Alzahra University, Tehran, Iran

Fatemeh Babaei

Assistant Prof., Department of Accounting, Payame Noor University (PNU), Tehran, Iran

(Received: June 07, 2023; Accepted: February 13, 2024)

Almost all sectors, including companies involve in the sustainability issue. Companies play a critical role in sustainable development agenda and carry out sustainability reporting to ensure that their business is sustainable. Sustainability reporting is a tool that has a potential capacity to improve the transparency and reliability of information for investors and stakeholders. Although various disclosure standards and models have been provided for corporate sustainability reporting, corporate sustainability reporting are not at a desirable level. It could be seen from the fact that serious social problems, environmental destruction and other negative externalities of companies have not yet become major issues in the current world. Therefore, the drivers of future sustainability reporting should go beyond mandatory compliance with standards and guidelines so that the need for doing the right things should be the main goal of sustainability reporting. In Islamic financial markets the inclusion of Islamic teachings in sustainability reporting may cover the gap related to the adherence to sustainability practices and encourage Islamic companies to take more sustainable actions. Since the current concept of sustainability reporting is based on western philosophical views, it is not possible to fully respond to all stakeholders and God Almighty in this way. Therefore, it is argued that there is a need to rethink the mainstream of sustainability reporting so that the Islamic worldview of sustainability reporting can evolve. In this regard, the aim of the current research is to present concepts related to the mainstream and the Islamic perspective of sustainability and corporate sustainability reporting.

Keywords: Sustainability, Corporate Sustainability Reporting, Islamic Corporate Sustainability Reporting.

---

¹ a.hosseini@alzahra.ac.ir © (Corresponding Author)